

Sčítání obyvatelstva - Handout

Počátky

- Babyloňané
 - Sčítání zahrnovalo nejen počty lidí, ale i dobytka, mléka, másla, zeleniny, vlny, medu. Opakovalo se každých šest až sedm let.
- Bible
 - Zmiňuje hned několik sčítání lidí.
- Perská říše
 - Vzniklo za účelem přidělení pozemků a placení daní.
- Maurijská říše (*dnešní Indie*)
 - Populační, hospodářské i zemědělské sčítání.
- Starověký Řím
 - Vzniklo kvůli daním.
 - Termín populační census (*lat. censere = odhadovat*).
- Anglie
 - Domesday Book - seznam panství a obcí s počty domů a hospodářství (včetně jejich ocenění) z konce 11. století, který vznikl kvůli zdanění.

Novodobé sčítání

Následující roky jsme vybrali, abychom podali stručný přehled novodobého sčítání obyvatelstva v Evropě v období novověku.

- **Evropa**
 - **1686:** zavedeny rejstříky obyvatelstva ve Švédsku.
Následovaly i jiné severské státy.
 - **1748:** Prusko
 - Důvody zavedení sčítání:*
 1. *Protože rostla svoboda pohybu obyvatel, státní administrativa o ní chtěla mít přehled – potřeba dokladů totožnosti.*
 2. *Rozpad stavovského zřízení a vznik centrálního byrokratického aparátu.*
 3. *Přehled o počtu daňových poplatníků a vojáků.*
 - **1801:** Francie (*každých pět let*) a Anglie
 - **1853:** první mezinárodní statistický kongres v Bruselu
- **České země**
 - **1651:** takzvaným předchůdcem byl *Soupis obyvatel podle víry* – vyhotoven pro velkou část Čech v době vlády Ferdinanda III.
 - **1702:** Solní seznam, rovněž také známe jako sčítání konzumentů soli.

Snaha zjistit počet konzumentů soli v Čechách, omezit dovoz zahraniční soli (například z Bavorska) do země a přimět tak vrchnost na svých panstvích prodávat sůl ze solných dolů v majetku Habsburků (Hallstatt).

Edice pramene: Maur, Eduard - Píšová, Dagmar (edd.): *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice pramene. Historická demografie 18, 1994, s. 7-67.*

- **1753:** nařízení farnostem o pořizování seznamu farníků
- **1754: Marie Terezie provedla první soupis obyvatel svého druhu v Evropě pro České země, Horní a Dolní Rakousy, Korutany, Štýrsko, Kraňsko, Tyrolsko**
(Marii Terezii k vytvoření evidence obyvatel také motivovalo, že v průběhu své vlády neustále čelila vnějším nepřítelům. A tak chtěla mít kvůli vojenským, rovněž také kvůli daňovým důvodům přehled o stavu obyvatelstva ve svých zemích.)
- **Leden 1754:** soupis „tamtéž se nalézajících duší“ na všech panstvích
- **Únor 1754:** nařízení i pro faráře
- **Březen 1754:** sčítání domů

Součty měly být poslány do Vídně.

Sčítání

- **Čechy**
- **1754:** 3 012 134 osob
Tento údaj je v literatuře (V. Sekera) kritizován jako ne zcela věrohodný, přesto konskripce z roku 1754 patří mezi soupisy z 2. poloviny 18. století k nejkvalitnějším. Následující konskripce ze 60. a 70. let 18. století jsou méně spolehlivé.
- **1761:** každoroční sčítání lidu
V tomto sčítání zjistily úřady obrovský úbytek obyvatel – celkově 16 %; Čechy 24 % a Slezsko 22 %. Na Moravě celkově 2,5 %, ale u mužů kolem 20 let to bylo 14 % (důvody úbytku: sedmiletá válka nebo absence evidence ve snaze vyhnout se naverbování do armády nebo snaha vrchnostenských úředníků zatajovat poddané bez majetku nebo bez rodiny).
- Vrchnost ani církve nedělaly soupisy zodpovědně.
- **1770:** sčítání obyvatelstva bylo prováděno k vojenským účelům, jednalo se především o evidenci bojeschopných mužů.
Jen v Čechách objevili 600 tisíc do té doby utajených lidí.
- **1770:** 4,172 milionu obyvatel, následoval hladomor (1771-1772), jen v Čechách umřela desetina populace.

- **1770:** zákaz změny příjmení a zavedení číslování domů
- **Konec 18. století:**
 - Čechy: 3,165 milionu obyvatel
 - Morava a Slezsko: 1,743 milionu obyvatel
- **Od 80. let 18. století:** byly na panstvích (později v obcích) a městech založeny tzv. populační knihy. V nich byla zachycena zvláště každá rodina se všemi členy domácnosti (věk, pohlaví a rodinný stav) + uvádění i cizinci z jiných panství. Hlava rodiny musela do 14 dnů hlásit každou změnu. Trestem byl den ve vězení nebo pokuta 30 krejcarů. Podle nové metodiky sčítání (konskripční patent 1776) měly být vypracovány soupisy každoročně (od roku 1827 každé tři roky) souběžně vojenskými a politickými úřady. Výsledky však nevznikly na základě nového sčítání, ale opravami na základě populačních knih na panství. Jednalo se o tzv. *dvojkolejnost (armádní a civilní sčítání)*, při které docházelo k rozdílným výsledkům.
- **1830:** opět zavedeny pochůzky osob provádějících soupis od domu k domu
Tato praxe byla používána pouze krátkou dobu.
- **1851:** určování počtu obyvatel podle bilance narozených a zemřelých

- **Kde hledat?**

Archivy:

Většina originálních materiálů vzniklých z konskripčních akcí je uložena v Rakouském státním archivu ve Vídni (v části nazvané Všeobecný správní archiv).

Ve Státních oblastních archivech v Plzni, Třeboni a Litoměřicích byla již sčítání digitalizovaná - viz prezentace.

Edice

Prameny byly vydány tiskem roku 1909, a pak je v edici publikoval F. Dvořáček.

Dvořáček, František: *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*. Praha 1926.

Sekera, Václav (ed.): *Obyvatelstvo v českých zemích v letech 1754 až 1918. Díl I. 1754-1865. Díl II. 1866-1918*. Praha 1978-1983.

Literatura ve velké míře využívající soupisů obyvatelstva:

Kárníková, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha 1965.

- **Možnosti využití pramenů**

- Sčítání konzumentů soli

Výzkum lidnatosti jednotlivých regionů v Čechách, zjišťování počtu židovského obyvatelstva a jeho rozmístění. Studium některých ekonomických aspektů jednotlivých regionů (výskyt některých druhů cechů apod.).

- Konskripce

Evidence základních informací o počtu obyvatelstva a zalidnění jednotlivých regionů země, v níž bylo sčítání prováděno.

- **Použitá literatura**

Borovský, Tomáš - Fasora, Lukáš - Chocholáč, Bronislav - Malý, Tomáš - Nečasová, Denisa - Němec, Jiří - Wihoda, Martin: Úvod do studia dějepisu. 2. díl. Brno 2014.

Fialová, Ludmila - Horská Pavla - Kučera Milan - Maur Eduard - Musil Jiří - Stloukal Milan: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996.

Pekař, Josef: *Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách*. *Český časopis historický* 20, 1914, č. 3, s. 330-333.

Nekvapil, Ladislav – Nekvapil Jirásková, Šárka: *Prameny pro výzkum sociálních a náboženských dějin českého venkova v raném novověku* (výukový text). Pardubice 2013.